

The Usages of Votive Coins of the Astan Quds Razavi from the Late Qajar Era to the Islamic Revolution

Ali Najafzadeh¹

1. Assistant Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran. anajaf@birjand.ac.ir (Corresponding author)

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 11 August 2025

Received from revised: 18 August 2025

Accepted: 2 September 2025

Available online: 7 September 2025

Keywords:

Coins,

Nazr,

Astan Quds Razavi,

Qajar Era,

Pahlavi Era.

Abstract

Pilgrims to the Holy Shrine of Imam Reza (AS) have historically offered various objects, both directly and indirectly, as votive offerings (Nozur). Coins have been a significant part of these offerings. These coins were gold, silver, copper, and other alloys, which varied widely in terms of their minting date and geographic origin, and these factors directly influenced their eventual fate. No systematic research has been done so far to explore methods of these votive coins of the Astan Quds Razavi. This study tried to find an answer for this question: What has been the trajectory of votive coins in the Astan Quds Razavi from the late Qajar period to the Islamic Revolution? Relying on unpublished archival documents, this study showed that during periods when votive collection was leased to contractors, the precise fate of the coins remains undocumented. However, during the deputy custodianship of Pakravan, these coins were formally sold. From 1328 SH (1949) onward, following the minting of commemorative coins for the birth of Imam Reza (AS), damaged and soldered coins provided the raw bullion for new coins. Moreover, votive coins were used in the renovation of sacred doors such as those of Dar al-Siyadah and Payine Pa, and the construction of Zarih. Only a small part of the coins that have significant historical value was selected to be preserved in the numismatic museum. This historical study was done using the administrative documents of the Astan Quds Razavi.

Introduction

The act of pilgrimage to the Holy Shrine of Imam Reza has long been accompanied by the offering of many objects from various cities of the world. Financial offerings have been traditionally deposited into the holy Zarih or delivered to the specialized Votive Department. Cash offerings consisted of both banknotes and coins, the latter playing a fundamental role in the economic system of the Qajar and early Pahlavi eras. Therefore, a substantial part of coins from across the Islamic and non-Islamic world have been annually dedicated to the Holy Shrine. Beyond their economic value and material composition, the critical issue is in the fate of these endowments. This study tried to see what happened to these coins. It also tried to understand what specific applications

Cite this article: Najafzadeh, A. (2025). The Usages of Votive Coins of the Astan Quds Razavi from the Late Qajar Era to the Islamic Revolution (Author retain the copyright). *Journal of Documentary and Archival Studies*, 3(2), 45-62

© Authors retain the copyright.

Publisher: The Organization of Libraries, Museums and Documents Center of Astan-e Quds Razavi.

these coins had, and if the historical significance of the coins influences their fate.

Materials and Methods

This research used a historical-analytical method and focused on archival documents, contemporary periodicals, and library sources to explore the functions of votive coins from the late Qajar period to the beginning of the Islamic Revolution. The data was obtained from the documents and periodicals of the Aṣṭan Quds Razavi Document Center to see what happened the donated coins of the pilgrims.

Results

The archival references to worn Gherans of Qajar era in the votive offerings showed that coins had a distinct trajectory compared to other donated artifacts. After the Constitutional Revolution, all revenues of the Aṣṭan Quds Razavi were delivered the treasury and storehouses of this organization. During the deputy custodianship of Pakravan, the management of coins became more transparent, with votive coins delivered to the central treasury. Donating the coins generally occurred in two forms: formal presentation or deposition into the holy Zarih. Then, an official office titled Votive Presentations was established in the early Pahlavi period.

One way of using these coins was direct sale. Part of the offerings, deemed to possess significant numismatic value, was reserved for the Aṣṭan Quds Razavi treasury and museum. The 1966 mission of the expert Malekzadeh Bayani to evaluate the museum's collection shows that professional numismatists were invited to determine the historical significance and preservation viability of these coins. This period marked the formal consolidation of the Aṣṭan Quds Coin Museum.

A significant usage of votive coins was raw materials for the decoration of the Holy Shrine. Specifically, these coins served as the primary bullion for the construction and restoration of gold and silver-plated doors. The door connecting Dar al-Sorour to Dar al-Sa'adah was among the first cases of using melted votive coins. Similarly, the door between Dar al-Siyadah and Dar al-Hefaz, as well as the repairment of the Paeine Pa door, used this source. Furthermore, votive coins provided the metallurgical base for the construction of the famous Shir va Shekar Zarih.

The most remarkable uses of these coins were their use as the material for minting commemorative birth anniversary coins of Imam Reza, a practice that became standard in 1949. The Treasury and Museum Department melted the gold and silver offerings into ingots. In some cases, the Aṣṭan Quds Razavi delivered these offerings directly to the National Bank of Iran (Bank Melli) for professional smelting. On other occasions, the administration exchanged heterogeneous votive fragments for standard silver coins to streamline the minting process for the commemorative issues. From 1328/1949 onward, the main aim of votive coins was its conversion into raw bullion for new commemorative mints, a process that effectively returned the pilgrims' offerings back into the economic and religious cycle.

Results

Coins constituted a fundamental component of the votive offerings presented by pilgrims at Imam Reza Holy Shrine. Once collected, these numismatic artifacts followed diverse trajectories, with the methods of their utilization evolving in accordance with the administrative policies of successive deputy custodians. During the early Pahlavi era, coins were either sold to moneychangers or distributed as ceremonial gifts (Eidi) during the festivities celebrating the birth of Imam Hussain. Under the administration of deputy custodian Pakravan, votive coins were systematically sold to the National Bank of Iran. From 1333/1954 onward, coins that were considered to lack historical significance were liquidated through public auctions. Conversely, following the inauguration of the Aṣṭan Quds Museum, select specimens of antiquity and historical value were preserved for public exhibition.

Coins unsuitable for preservation were designated for smelting. A major functional application of these votive materials was their integration into the repairment of the Holy Shrine's doors. Archival evidence confirms at least three instances of such reconstruction, specifically the doors connecting Dar al-Sorour to Dar al-Sa'adah, Dar al-Siyadah to Dar al-Hefaz, and the Paeine Pa, where melted votive coins provided the necessary metallurgy. This practice was also extended to the fabrication of the Shir va Shekar Zarih. With the inception of the commemorative minting of Imam Reza's birth-anniversary coins, a new usage for melt-able votive coins appeared. The historical trajectory of these offerings showed that while the majority were returned to artistic or economic cycles, a distinguished minority of pristine and historically significant coins achieved permanent status in the collection of the museum.

شیوه‌های استفاده آستان قدس از مسکوکات نذری از اواخر دوره قاجار تا انقلاب اسلامی

علی نجف‌زاده^۱

۱. نویسنده مسئول، استادیار، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.
anajaf@birjand.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخچه مقاله:

دریافت: ۱۴۰۴/۱/۲۵

بازنگری: ۱۴۰۴/۲/۱۹

پذیرش: ۱۴۰۴/۳/۳۰

انتشار: ۱۴۰۴/۴/۳۱

کلیدواژه‌ها:

مسکوکات،

نذورات،

آستان قدس رضوی،

دوره قاجار و پهلوی.

زائران حرم امام رضا (ع) علاوه بر زیارت، اشیاء مختلفی را به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر این بارگاه نذر می‌کردند. نذورات شامل اجناس مختلفی می‌شد و سکه‌ها بخشی از نذورات بود که یا به درون ضریح انداخته یا به مسئولان حرم تحویل داده می‌شد. مسکوکات طلا، نقره، مس و غیره از لحاظ زمان و مکان ضرب شرایط متفاوتی داشتند و این عوامل مؤثر بر سرنوشت آن‌ها بود. تاکنون پژوهشی درباره نحوه استفاده از مسکوکات نذری در آستان قدس رضوی صورت نگرفته است و مقاله حاضر در راستای پاسخ به این سؤال انجام می‌شود که مسکوکات نذری آستان قدس رضوی از اواخر دوره قاجار تا انقلاب اسلامی چه سرنوشتی پیدا کردند؟ پژوهش حاضر با تکیه بر اسناد منتشر نشده نشان داد زمانی که نذورات به اجاره داده می‌شد، سرنوشت مسکوکات نذری مشخص نیست، اما در زمان نیابت تولیت پاکروان مسکوکات نذری را می‌فروختند. از ۱۳۲۸ ش که سکه‌های میلاد امام رضا (ع) ضرب شد، مسکوکات معیوب، لحیم‌دار و دستک‌دار بخشی از طلا و نقره مورد نیاز برای ضرب سکه‌های جدید را تأمین می‌کردند. علاوه بر آن در تعمیر درب‌های حرم نظیر درب دارالسیاده و پایین پای مبارک و ساخت ضریح شیر و شکر از مسکوکات نذری استفاده کردند. تعداد بسیار معدودی از سکه‌ها که ارزش تاریخی داشتند برای نگهداری در موزه سکه انتخاب می‌شدند. این پژوهش از نوع تحقیقات تاریخی و با تکیه بر اسناد آستان قدس رضوی انجام گرفته است.

استناد: نجف‌زاده، علی. (۱۴۰۴). شیوه‌های استفاده آستان قدس از مسکوکات نذری از اواخر دوره قاجار تا انقلاب اسلامی. پژوهشنامه مطالعات اسنادی و آرشیوی، ۳ (۲)، ۴۵-۶۲.

نویسندگان.

ناشر: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

مقدمه

زائران امام رضا (ع) هنگام زیارت اشیاء مختلفی به بارگاه رضوی نذر می‌کردند. نذورات هدایای داوطلبانه زائران بود که بر اساس نیت قلبی اهداء می‌شد. نذورات زائران و غیرزائران برای اماکن متبرکه‌ای همچون حرم امام رضا (ع) با توجه به گستردگی آن تنوع بسیار زیادی داشت و شامل اشیاء، لوازم مختلف و حتی پول رایج می‌شد. پول و وجوه نقدی که زائران به صورت عام یا با نیتی خاص و مصرفی مشخص نذر می‌کردند، اگر به صورت عام بود و نذرکننده نمی‌خواست هویتش مشخص شود، به ضریح مطهر ریخته می‌شد و اگر مصرف مشخصی داشت و نذرکننده تمایل داشت هویتش آشکار باشد به بخش نذورات تحویل داده می‌شد و در قبال آن رسید صادر می‌کرد. وجه نقد می‌توانست به صورت سکه یا اسکناس باشد. اگرچه سکه و اسکناس هر دو پول و قابل خرج کردن یا نگهداری بودند، اما تفاوت مسکوکات با پول کاغذی در این بود که مسکوکات به خاطر مواد اولیه‌اش قابلیت استفاده مجدد داشت. از این رو، شیوه استفاده از آن متفاوت بود. مسکوکات در دوره قاجار و اوایل دوره پهلوی که هنوز اسکناس رواج زیادی نیافته بود، نقش مهمی در چرخه اقتصادی داشتند. اگرچه مسکوکات به خاطر وزن قابلیت جابجایی زیاد نداشتند، اما در سطح محدود می‌توانست همراه زائران به مشهد منتقل و به عنوان نذر اهداء شود. به همین جهت سالانه رقم قابل توجهی از سکه‌های رایج در مناطق مختلف جهان اسلام و حتی ممالک غیراسلامی توسط زائران نذر بر آستان قدس رضوی می‌شد. صرف نظر از ارزش اقتصادی، جنس و پراکندگی جغرافیایی مسکوکات نذری، نکته حائز اهمیت سرنوشت این نوع از وقف یا نذر است. پژوهش حاضر در راستای پاسخ به این پرسش‌ها انجام می‌گیرد که مسکوکات نذری در آستان قدس رضوی چه سرنوشتی پیدا می‌کردند و چه کاربردهایی داشتند؟ و آیا اهمیت تاریخی مسکوکات می‌توانست بر سرنوشت آن تأثیر بگذارد؟

پیشینه پژوهش

سکه‌شناسی از موضوعاتی است که از ابعاد گوناگون مورد توجه قرار گرفته است. تاکنون درباره سکه‌های ولایتعهدی امام رضا (ع) و حتی سکه‌های میلاد امام رضا (ع) مقالاتی نوشته شده است، اما درباره مسکوکاتی که بر حرم امام رضا (ع) نذر شده پژوهشی صورت نگرفته است و در پژوهش‌های مرتبط با این حوزه نیز به شیوه استفاده و کارکرد سکه‌های نذری اشاره نشده است. سیدی (۱۴۰۲) در مقاله مختصر «گذری بر تاریخ پیشکش طلا و مسکوکات به بارگاه امام رضا (ع) از گذشته تا امروز» به سابقه پیشکش‌های آستان قدس رضوی پرداخته و در مبحث مسکوکات تنها به اهدای مجموعه محمدتقی صفار در دهه اخیر اشاره کرده و به سکه‌های نذری دوره قاجار و پهلوی پرداخته است. ابوالبشری و ابراهیمی (۱۳۹۶) در مقاله «تحلیلی بر تاریخ نذورات آستان قدس رضوی از صفویه تا قاجاریه» به انواع نذورات آستان قدس پرداخته، اما به سکه‌ها به عنوان بخشی از نذورات و سرنوشت آن‌ها توجهی نداشته‌اند. کفیلی (۱۳۹۵) نیز در مقاله «تاریخچه شکل‌گیری و تحولات موزه‌های آستان قدس رضوی بخش اول از آغاز تا انقلاب اسلامی» اگرچه به روند شکل‌گیری موزه آستان قدس رضوی پرداخته، اما به نحوه انتخاب مسکوکات نذری برای آن موزه اشاره نکرده است. یحیایی (۱۳۹۳) در مقاله «سکه‌های اسلامی موزه مرکزی آستان قدس» به سکه‌های موجود در آن موزه تا ۱۳۹۰ش پرداخته و میزان موجودی هر دوره تاریخی را با ویژگی‌های کلی سکه‌های هر دوره بیان داشته و درباره منشأ آن‌ها تنها به اهدایی مجموعه داران، زائران، مجاوران و خریداری‌ها اشاره کرده است. از این رو، ضرورت دارد سرنوشت مسکوکات نذری آستان قدس رضوی بیشتر مورد بررسی قرار گیرد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به روش پژوهش‌های تاریخی و با استفاده از منابع اسنادی، مطبوعاتی و کتابخانه‌ای به صورت

توصیفی - تحلیلی شیوه‌ها و کارکرد مسکوکات نذری در آستان قدس رضوی را از اواخر دوره قاجار تا اوایل انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار می‌دهد. در این پژوهش از اسناد کتابخانه آستان قدس رضوی و مطبوعات آن مجموعه استفاده شده تا سرنوشت مسکوکات نذری زائران مشخص شود.

مسکوکات نذری

سابقه اهدای نذورات به حرم مطهر امام رضا(ع) با تاریخ ساخت بارگاه آن حضرت و زیارت پیروانش برابری می‌کند. منشور اذن دریافت نذورات و هدایا که ظاهراً توسط علاءالدوله یا شاهرخ تیموری برای فردی به نام سید احمد بن سید هندو بن سید حسام‌الدین الحسینی المشهدی نوشته شده تا پیشکش‌ها، هدایا و نذورات زائران و غیرزائران را جمع‌آوری و به آستان قدس رضوی منتقل کند، نمونه‌ای از گستردگی نذورات و اهمیت آن است. (بشری، ۱۴۰۱: ۱۷۷) باین وجود، اطلاعات زیادی از جزئیات نحوه جمع‌آوری و استفاده از نذورات تا دوره قاجار در دست نیست. سندی از ۱۲۴۷ق نشان می‌دهد نذورات آستان قدس به مقاطعه با شرایط معین به میرزا تاج‌الدین علی رضوی، حاجی سید تقی زیارت‌نامه‌خوان و کربلایی رحیم ناظر و با مال‌الصلح مشخص واگذار شده است. روند مقاطعه در سال‌های بعد ادامه یافت. در ۱۲۷۵ق و ۱۲۷۷ق سید کاظم مستأجر نذورات بود. اجاره‌ای که تا ۱۲۸۰ق ادامه یافت و او تعهد نمود سالیانه مبلغ ۶۳۵ تومان به آستانه بپردازد. (نقدی، ۱۳۹۹: ۵۵۰) مشخص نیست این نذورات شامل مسکوکات نیز می‌شد یا نه، اما اشاره جداگانه‌ای به قران‌های کهنه می‌تواند نشانه‌ای باشد که مسکوکات سرنوشتی متفاوت از نذورات داشته‌اند. در فهرست نذورات تحویلی توسط ملا آقا سید محمد به تاریخ ۴ شوال ۱۲۹۲ق لغایت ۲۴ جمادی‌الاولی ۱۲۹۳ق به قران کهنه اشاره شده است. (ساکماق، ۳۷۹۹۵: ۵؛ ۳۷۹۹۵: ۸) اگرچه بعد از انقلاب مشروطه تشکیلات آستان قدس رضوی تغییر کرد و طبق ماده هفتم آن کلیه عایدات موقوفات آستانه از جمله نذورات باید تحویل صندوق و انبار می‌شد، اما چنین به نظر می‌رسد اجاره نذورات در سال‌های بعد ادامه یافت و به حاجی ابراهیم مظفرالتولیه رضوی اجاره داده شد. او از ۱۳۲۳ق ضابط نذورات بود. در نیابت تولیت محمولی اسدی برای نذورات دفتری معین شد که در آن ثبت می‌کردند و در قبال دریافت نذورات به زوار رسید داده می‌شد. روند ثبت در دفتر نشانگر دقت در نگهداری هدایا و نذورات است، اما بازهم مشخص نیست مسکوکات نذری در اوایل دوره پهلوی چه سرنوشتی داشتند. در زمان نیابت تولیت فتح‌الله پاکروان وضعیت شفاف‌تر است. طبق صورت جلسه‌ای با حضور نایب‌التولیه در ۱ فروردین ۱۳۱۵ش پس از غبارروبی شب ۲۷ اسفند ۱۳۱۴ش مبلغ ۲۶۵۲ ریال و ۱۵ دینار وجه نقد استخراج شد و تحویل صندوق داده شد، زیرا برای تشخیص طلا و نقره که از جوف ضریح جمع‌آوری شده بود حضور اهل خبره ضرورت داشت و در دفتر ثبت شد. (ساکماق، ۱۰۱۶۱۲: ۷)

طبق گزارش دیگری از غبارروبی ضریح که در صورت جلسه ۱۳ مرداد ۱۳۱۸ش ثبت شده است، مقداری مسکوک خارجی و داخلی معیوب غیر رایج به دست آمد که به صندوق آستانه فرستاده شد. فهرست مسکوکات نذری بدین شرح بود:

مسکوک خارجی		مسکوک شکسته و دستک‌دار غیر رایج		قیمت
۱۱ عدد	روپیه نقره انگلیسی	۱ عدد	پنج قرانی نقره	۵ ریال
۴ عدد	روپیه نقره افغانی	۱۴ عدد	دو قرانی نقره	۲۸ ریال
۱ عدد	اسکناس یک دیناری عراق	۴۲ عدد	یک قرانی نقره	۴۲ ریال
۱ عدد	اسکناس نیم دیناری عراق	۷ عدد	نیم قرانی نقره	۲/۵۰ ریال
۵ عدد	آنه مسی	۶ عدد	ربعی نقره	۱/۵۰ ریال

آنه نیکل	۹ عدد	یک قرانی نقره سابق	۱۰ عدد	۱۰ ریال
یک فلس مسی عراق	۱ عدد	دو قرانی نقره سابق	۱ عدد	۲ ریال
نصف قرش عراق	۱ عدد	نیم قرانی نقره سابق	۵ عدد	۲/۵۰ ریال
چهار فلس نیکل	۳ عدد	ده شاهی مسی	۱۱ عدد	۵/۵۰ ریال
	۲۸ عدد	ده دیناری مسی	۹ عدد	۰/۹۰ ریال
		۲۵ دیناری نیکل	۲ عدد	۰/۵۰ ریال
		۱۰۰ دیناری مسی	۲۶ عدد	۲/۶۰ ریال
		۵۰ دیناری مسی و نیکل	۲۴ عدد	۱/۲۰ ریال
				۱۰۵/۲۰ ریال

ساکماق، ۹۵۲۶۱:۲۵؛ ۹۵۲۶۱:۲۶

همچنین، طبق صورت جلسه ۲۸ مرداد ۱۳۱۸ش مسکوکات خارجه و وجوه زیر جمع آوری شد: نقره انگلیسی ۱۱ عدد، نقره افغانی ۴ عدد، اسکناس یک دیناری عراق ۱ عدد، یک فلس مس عراقی ۱ عدد، نصف قرشی ۱ عدد، چهار فلس نیکل ۳ عدد، جمع ۲۸ عدد. مسکوکات نقره شکسته و دستک دار شامل دو قرانی ۱۴ عدد، ۴ قرانی ۷ عدد، یک قرانی ۴۲ عدد جمع ۸۶ عدد. (ساکماق، ۹۵۲۶۱:۲۴) گزارش های مختلف دیگر نیز مسکوکات نذری زائران در داخل ضریح را نشان می دهد. نذوراتی که بسته بندی شدند. (ساکماق، ۹۵۲۶۱:۶۰) در این فهرست، سکه های رایج و نه چندان قدیمی ذکر شده و احتمالاً اگر سکه های تاریخی و با سابقه بود، نگهداری می شد. مشخص نیست روند ارسال سکه های ضریح و تبدیل آن به پول نقد تا چه سالی ادامه داشته، اما آنچه مسلم است اطلاعات زیادی از میزان نذورات زائران در بخش مسکوکات منتشر نمی شد، جریانی که انتقادهایی را به همراه داشت و اولیای آستانه به آن واکنش نشان دادند و فهرستی از نذورات را منتشر کردند. روزنامه آتش شرق در ۲۵ بهمن ۱۳۳۱ش ضمن تشکر از تشریفات آستان قدس رضوی به نامه های رسیده از آن اداره اشاره کرد که نشان می داد در طی سال جاری مقدار زیادی سکه، طلا، مبالغی پول و نذورات زوار که اخیراً طی تشریفات جمع آوری شده روی اصل نظارت و اهتمام رئیس تشریفات محفوظ ماند و مراقبت کامل او در عمل زوارخانه، پاسدارها و پاسبان ها در این مدت موجب شده تمام نذورات محفوظ و از این راه مبالغ زیادی عاید آستانه شود (آتش شرق، ۱۳۳۱: ۲/۱۰۳).

هدیه سکه به آستان قدس رضوی به دو شکل تقدیمی و انداختن در ضریح بود. گزارش تقدیمی زائران آستانه از آبان ۱۳۳۲ش تا آبان ۱۳۳۳ش اطلاعات ارزشمندی از تنوع نذورات ارائه می دهد که طیف وسیعی از اشیاء را شامل می شود. تقدیمی زائران به صورت مستقیم و شامل وجوه نقدی، قران ها، مسکوکات خارجی، طلا آلات، نقره آلات، ورشو آلات، ظروف مسی، برنجی، روی، مروارید، قالیچه، لوستر، لامپ، چراغ نفتی، چراغ رومیزی، بادبز، ساعت دیواری، کاسه، بشقاب، آینه سنگ، سماور برنجی، قفل، زنجیر آهنی، روسری، دستمال، پارچه ابریشمی، چادرشب، چادر نماز، جانماز، سفره قلمکار، ساروق، جاجیم، تسبیح، پیراهن، پرچم و بیرق، کرباس، شال گردن، روپوش ضریح، پرده مخمل، عرق گیر و کلاه، کیف، جاروب، یاقوت، نگین فیروزه، اسکناس، جوراب، زعفران، زیارت نامه، برنج، قند و شکر، روغن زرد و گوسفند بود. (خراسان، ۱۳۳۳: ۴/۱۳۹۸؛ ۴/۱۵۱۶) گزارش نذورات امکان می دهد تا بتوان جایگاه مسکوکات را در بین سایر نذورات مشخص کرد. در فهرست نذورات ابتدا وجوه نقد ذکر می شد و سپس مسکوکات می آمد که اهمیت آن را نشان می دهد. مسکوکات بر اساس جنس به انواع مختلفی تقسیم می شد و شامل قران های نقره، ریال نقره، قران های دستک دار، سکه های قدیم و مسکوکات خارجی بود. سپس طلا آلات، نقره آلات، ورشو آلات و ظروف مسی، روی و غیره و در نهایت اشیاء و منسوجات

ذکر می‌شد. برخی گزارش‌ها نذورات یک ماهه زائران را انعکاس می‌داد. طبق گزارش یک ماهه منتهی به ۳۰ آبان ۱۳۳۲ تعداد ۷۴ قران شامل پنج، دو و یک قرانی قدیم، ۲۶۹ قران دستک‌دار، ۶۷ سکه قدیم به وزن ۴۸۴ گرم از طرف زائرین اهدا شده بود. (خراسان، ۱۳۳۳: ۲/۱۲۷۳) گزارش ۳۱ فروردین ۱۳۳۳ نیز نشان می‌دهد ۱۰۴ قران نقره قدیم، ۲۰ ریال نقره جدید، ۱۱ عدد سکه ۵ قرانی، دو قرانی و یک قرانی دستک‌دار به وزن ۱۰۹ گرم، مسکوک خارجه ۱۲ عدد به وزن ۱۳۸۰ گرم و ۷ عدد سکه قدیم اهدا شده است. (خراسان، ۱۳۳۳: ۴/۱۳۹۸) صورت ریز نذورات زائران در شهریور ۱۳۳۳ ۱۱۴ قران نقره قدیم، ۱۶۷ ریال نقره جدید، ۲ سکه صاحب‌الزمان و بیست فلزی نقره، ۶ سکه طلای پنج‌هزاری به وزن ۷/۷۰ گرم ثبت شده است. (خراسان، ۱۳۳۳: ۴/۱۵۱۶) در فهرست نذورت آبان ۱۳۳۳ نیز مسکوکات نقره جدید ۴۸۹ ریال، مسکوک نقره قدیم ۱۶۴ قران، پول فلزی دستک‌دار ۶۰ ریال، سکه نقره لاله‌الله الا الله و غیره ۶ عدد ذکر شده است. (آفتاب شرق، ۱۳۳۳: ۳/۱۹۵) از اوایل دوره پهلوی برای ثبت اشیاء نفیس و اموالی که در اداره خزانه آستان قدس رضوی نگهداری می‌شد، دفتری در نظر گرفته شد. دفتری به نام نذورات تقدیمی به آستانه، دفتری به نام دفتر طلا اعم از طلای شمش و سکه و برخی اشیاء دیگر مانند گوشواره و دستبند و غیره، دفتری به نام دفتر نقره اعم از سکه‌های قدیم و جدید و برخی اشیاء نقره‌ای دیگر و دفتری دیگری به نام مس و برنج، فرش، گلیم و سایر اموال به وجود آمد (مؤتمن، ۱۳۴۸: ۲۶۳) که مشخصات نذورات از جمله مسکوکات را ثبت و ضبط می‌کرد. گزارش هدایا و نذورات از جمله مسکوکات از ۱۳۳۵ ش به صورت روزانه ثبت شده است. طبق صورت جلسه ۲۰ دی ۱۳۳۵ دو قرانی احمدشاهی نقره ۱ عدد و دو هزار دیناری ناصرالدین‌شاهی ۱ عدد، طبق صورت جلسه ۲۷ دی ۱۳۳۵ سکه طلای یادبود جشن‌های تاج‌گذاری ۱ عدد وزن ۱۰ گرم، طبق صورت جلسه ۲۸ دی ۱۳۳۵ ش سکه طلای دستک‌دار احمدشاهی ۵ عدد، طبق صورت جلسه ۲۹ دی ۱۳۳۵ سکه ناصرالدین‌شاهی دستک‌دار یک عدد و طبق صورت جلسه ۳۰ دی ۱۳۳۵ پنج مناتی طلای دستک‌دار ۱ عدد ۴/۲۵ گرم اهدا شده بود. (ساقماق، ۵۰۹۳: ۱۳۵؛ ۵۰۹۳: ۵۰۹۳؛ ۱۳۴: ۵۰۹۳؛ ۲۰: ۵۰۹۳؛ ۶۲: ۵۰۹۳؛ ۹: ۵۰۹۳)

بخش مهمی از مسکوکات نذری از داخل ضریح و هنگام غبارروبی جمع‌آوری می‌شد. گزارش ۱۹ مرداد ۱۳۳۳ نشان می‌دهد پس از مراسم غبارروبی مسکوکات زیر از داخل ضریح مطهر جمع‌آوری شده است: در بخش سکه‌های طلا: ۲ عدد سکه یک پهلوی طلا وزن ۱۵/۷۰ گرم، پوند طلای دختر نشان ۱ عدد به وزن ۷/۵۰ گرم، پنج مناتی طلای دستک‌دار ۱ عدد وزن ۴/۲۰ گرم، اشرفی ناصری دستک‌دار ۲ عدد به وزن ۵/۵۰ گرم، پنج هزاری احمدی سالم و دستک‌دار ۵ عدد ۶/۷۰ گرم. در بخش سکه‌های نقره: ۲۱ عدد سکه پنج قرانی نقره سالم قدیمی به وزن ۴۷۵ گرم، ۸۰ عدد دو قرانی نقره سالم قدیمی به وزن ۷۲۸ گرم، ۵۳۰ عدد سکه ۱ قرانی نقره سالم به وزن ۲۴۴ گرم، ۹ عدد سکه نیم قرانی نقره سالم قدیمی به وزن ۹ گرم، ۱۴ عدد سکه ربع قرانی نقره سالم قدیمی به وزن ۱۵ گرم، ۱۴۲ عدد سکه ۵ قرانی، ۲ قرانی، یک قرانی و نیم قرانی سوراخ‌دار و دستک‌دار به وزن ۸۴۷ گرم، ۱۵ عدد ریال سعودی نقره به وزن ۱۷۰ گرم، ۱ عدد روپیه انگلیسی به وزن ۱۴۰ گرم، یک عدد روپیه نقره انگلیسی به وزن ۵ گرم، ۴ عدد سکه ۲۰ کپکی نقره روسی به وزن ۱۴ گرم، یک عدد سکه نقره عثمانی دستک‌دار به وزن ۵ گرم، یک عدد سکه نقره افغانی دستک‌دار به وزن ۷ گرم، یک مدال نقره رضاشاه به وزن ۱۷ گرم، ۲۳ عدد سکه قدیمی سالم و سوراخ‌دار به وزن ۸۸ گرم، ۲۲ عدد سکه نقره صاحب‌الزمان و گنبد بارگاه به وزن ۳۲ گرم، ۲ عدد سکه سلطان حسین شاهرخ نقره به وزن ۱۵ گرم، ۲۲ عدد سکه نقره چشمک و آدمک و غیره. (خراسان، ۱۳۳۳: ۴/۱۴۷۴)

نذورات استخراجی از ضریح ابتدا در کیسه‌هایی مخصوص ریخته و لاک و مهر می‌شد و سپس در کمیسیون بررسی و به‌طور دقیق در دفترها ثبت می‌شد. تصمیم‌گیری درباره آن‌ها به تناسب نیاز و شرایط در مقاطع زمانی درازمدت صورت می‌گرفت. مثلاً از اول فروردین ۱۳۴۲ تا مهر ۱۳۴۳ مسکوکاتی استخراجی از صندوق ضریح در دفترها چنین ثبت شده است: ۱. قران نقره قدیم سالم همه رقم ۹۶۹ عدد = ۱۰۲۷۵ گرم. ۲. مسکوکات خارجی ۱۴۶ عدد = ۱۱۸۰ گرم. ۳. مسکوکات جدید داخلی ۷۱ عدد = ۳۰۰ گرم. ۴. مسکوکات قدیم دستک‌دار و سیبدار ۴۱۶۹ عدد = ۲۴۹۵۰ گرم. ۵. مسکوکات قدیم تاریخی ۲۸ عدد = ۱۳۰ گرم جمع کل = ۳۶۸۳۵ گرم. درباره سرنوشت این مسکوکات مقرر شد نیابت تولیت نسبت به ذوب

یا تبدیل و نگهداری آن‌ها اقدام نماید. (ساکماق، ۸۷۹۶۳: ۲۸) در جلسات تفکیک نقره‌آلات و طلاآلات درباره ذوب یا نگهداری مسکوکات تصمیم‌گیری می‌شد.

فروش مسکوکات نذری

بعد از جمع‌آوری مسکوکات نذری به شکل‌های مختلفی از این نذورات استفاده می‌شد. یکی از کاربردها و شیوه استفاده از مسکوکات نذری که اسناد و مدارک مربوط به آن قدمت بیشتری دارد، فروش مستقیم بود، زیرا سکه ارزش اقتصادی مشخصی داشت و به راحتی قابل نقد شدن بود. شواهد متعددی از فروش اشیاء نذری آستان قدس رضوی در دوره پهلوی وجود دارد. سکه‌های نذری نیز از این قاعده مستثنا نبود، اما این امر به سیاست نایب‌التولیه‌ها بستگی داشت و متناسب با اهداف و برنامه‌های خاص آستانه انجام می‌گرفت. مهم‌ترین و شاید قدیمی‌ترین گزارش در این زمینه فروش مسکوکات طلای نذری ضریح مطهر برای مصرف عید میلاد حضرت سیدالشهدا (ع) در ۱۳۱۴ ش بود. اداره مباشرت آستان قدس رضوی در ۱۰ آبان ۱۳۱۴ ش به رئیس خزانه اعلام کرد ۲۵ عدد سکه ذیل را برای فروش در اختیار خضری قرار داده است. طبق این گزارش، سکه‌های نذری به شرح و قیمت زیر برای فروش ارائه شد: ۱. اشرفی طلایک عدد قیمت ۳۹ ریال. ۲. لیره ترک (عثمانی) ۲ عدد ۱۸۰ ریال. ۳. پنج هزاری ۱۴ عدد فی ۲۲ ریال جمع ۳۰۸ ریال. ۴. دو هزاری ۵ عدد فی ۹ ریال جمع ۴۵ ریال. ۵. پنج مناتی ۳ عدد ۲۰۱ ریال جمع ۷۷۳ ریال. (ساکماق، ۱۰۰۸۹۳: ۳) بعد از تعیین قیمت سکه‌ها که توسط صرافان انجام می‌گرفت، برخی از آن‌ها در بازار فروخته می‌شد، اما در مواقعی آستانه یا دوایر زیرمجموعه آن برخی از همان سکه‌ها را خریداری می‌کردند و معادل ارزش آن را برای هدف نذر هزینه می‌کردند. این تفکیک محاسبات احتمالاً به خاطر مجزا بودن محل مصرف نذورات و موقوفات بود. در پرونده مربوط به ۱۰ آبان ۱۳۱۴، اداره مباشرت سکه‌های پنج هزاری و دو هزاری را با قیمت اعلام شده خریداری و به مصرف عیدی روز سوم شعبان رساند و اشرفی، لیره ترک و پنج مناتی در بازار فروخته شد. (ساکماق، ۱۰۰۸۹۳: ۴) در زمان نیابت تولیت پاکروان مرجع فروش مسکوکات نذری تغییر کرد و به جای صرافان به بانک ملی واگذار شد و فروش آن‌ها ادامه یافت. مسکوکاتی که در صورت جلسه ۱۳ مرداد ۱۳۱۸ ثبت شده بود، طبق روند معمول به بانک ملی فرستاده شد تا پس از تعیین ارزش، بهای آن به حساب ۴۸۷ حسابداری آستان قدس واریز شود. البته ابتدا چنین اجازه‌ای از نایب‌التولیه دریافت می‌شد. بهای مسکوکات خارجی ارسالی به بانک ملی مشخص نشده بود و ارزش آن‌ها باید توسط بانک مشخص و سپس بهای آن به حساب جاری ۴۸۷ حسابداری واریز می‌شد. (ساکماق، ۹۵۲۶۱: ۲۵؛ ۹۵۲۶۱: ۲۶؛ ۹۵۲۶۱: ۳۳)

مسکوکات نذری همیشه سکه‌های ارزشمند طلا و نقره نبود، بلکه برخی مواقع سکه‌های مسی و نیکل بودند. این گونه سکه‌ها نیز برای فروش به بانک ملی ارسال می‌شدند. نامه ۲۷ شهریور ۱۳۱۸ به بانک ملی شعبه مشهد نشان می‌دهد چنین سکه‌هایی نیز به آن بانک فروخته می‌شدند. ۷۲ عدد لیره‌های منسوخ شامل ۱۱ عدد ده شاهی مسی، ۹ عدد ده دیناری مسی، ۲ عدد ۲۵ دیناری مسی نیکل، ۲۶ عدد ۱۰۰ دینار مسی و ۲۴ عدد ۵۰ دیناری نیکل مسکوکاتی بودند که به بانک ملی شعبه مشهد ارسال شد و باید بهای آن به حساب جاری ۴۸۷ واریز می‌شد. (ساکماق، ۹۵۲۶۱: ۱۵) البته چالش‌هایی در قبول پیشیزهای منسوخ شده در فروردین ۱۳۱۸ پیش آمد که بانک ملی از قبول آن‌ها عذرخواهی کرد (ساکماق، ۹۵۲۶۱: ۲۱)، اما از مسکوکات دارای ارزش تاریخی گزارشی به دست نیامد. شواهد فروش مسکوکات نذری پس از شهریور ۱۳۲۰ برای مدتی کمتر به دست آمد، اما ۱۵ سال بعد مسئله فروش نذورات مجدد مطرح شد. این بار شرایط و شیوه فروش تغییر کرده بود و به صورت مزایده به صرافان فروخته می‌شد. طبق نامه محمد رضا کفایی به نیابت تولیت آستانه در ۲۶ آذر ۱۳۳۵، فروش اشیاء غیرقابل نگهداری ۱۳۳۴ ش و هفت ماهه اول ۱۳۳۵ ش در محل سراچه آب‌انبار صحن جدید در حضور نمایندگان ادارات آستان قدس رضوی از تاریخ ۲۷ آبان الی ۱۴ آذر ۱۳۳۵ انجام شد و مبلغ ۱۵۲۵۹۲ ریال وجه آن به حساب

آستانه واریز شد. (ساکماق، ۶۸۶۴۱: ۲) کفایی علت این اقدام را فقدان فضای کافی در اتاق نگهداری اشیاء و فقدان محلی دیگر برای نگهداری اشیاء ذکر کرد. بر این اساس مقرر شد برای فروش اشیاء غیرقابل نگهداری تکلیف قطعی معلوم گردد. (ساکماق، ۶۸۶۴۱: ۴) تعداد ۱۶۳۱ شیء نذری متفرقه شامل چهارقد، دستمال، پارچه و غیره در تاریخ فوق فروخته شد (ساکماق، ۶۸۶۴۱: ۵) در این فروش سکه عرضه نشده بود، اما در سال‌های بعد سکه‌های نذری از طریق مزایده به زرگرهای مشهد فروخته شد. اداره خزانه آستانه بعد از فراخوان مزایده صورت ریز پیشنهادهای دریافتی از شرکت‌کنندگان را همراه با قیمت‌های هر یک از متقاضیان تنظیم و برای حاج کاظم گمنامی، زرگرباشی آستانه می‌فرستاد. این پیشنهادها اطلاعات زیادی از مسکوکات نذری ارائه می‌دهد که بر اساس آن می‌توان پراکندگی جغرافیایی زائران و مسکوکات رایج هر زمان را تشخیص داد. طبق صورت پیشنهادهای ۲۹ فروردین ۱۳۳۸، تعداد ۱۴۵ سکه شامل پنج مناتی، دو هزاری پنج هزاری قدیم و جدید، پوند قدیمی، نیم پوند ایتالیایی، یک پهلوی قدیمی و جدید، نیم پهلوی قدیم، ربع پهلوی، لیره قدیم ۹۳، لیره متفرقه قدیم، لیره قدیم ۲۷، لیره جدید، اشرفی و اشرفی جدید مظفری به معرض فروش گذاشته شد. در این مزایده پیشنهادهای ۳ نفر از زرگران مشهد به نام‌های حاج قاسم طلاساز، حاجی رضا زاده و محمد اسدی مرصعی مطرح شد و در پایان از زرگرباشی آستانه خواسته شده نظرش را نسبت به فروش قیمت‌های پیشنهادی مندرج در صورت فوق اعلام نماید تا مشخص شود آیا مقرون به صرفه آستانه خواهد بود یا نه. (ساکماق، ۹۱۷۴۶: ۱۵۸؛ ۸۷۹۹۸: ۶۴) این مزایده سپس به صورت حضوری برگزار شد و تعداد شرکت‌کنندگان به ۴ نفر افزایش یافت. (ساکماق، ۸۷۹۹۸: ۵۹) (تصویر ۱)

ردیف	شرح	قیمت	ملاحظات
۱	پوند قدیم	۴۰۰	
۲	نیم پوند ایتالیایی	۳۰۰	
۳	یک پهلوی قدیم	۲۰۰	
۴	نیم پهلوی قدیم	۱۰۰	
۵	ربع پهلوی	۵۰	
۶	لیره قدیم	۲۰	
۷	لیره جدید	۱۰	
۸	اشرفی	۵	
۹	اشرفی جدید	۵	
۱۰	مظفری	۵	
۱۱	مظفری جدید	۵	
۱۲	مناتی	۵	
۱۳	دو هزاری	۵	
۱۴	پنج هزاری	۵	
۱۵	پوند	۵	
۱۶	نیم پوند	۵	
۱۷	یک پهلوی	۵	
۱۸	نیم پهلوی	۵	
۱۹	ربع پهلوی	۵	
۲۰	لیره	۵	
۲۱	لیره جدید	۵	
۲۲	اشرفی	۵	
۲۳	اشرفی جدید	۵	
۲۴	مظفری	۵	
۲۵	مظفری جدید	۵	
۲۶	مناتی	۵	
۲۷	دو هزاری	۵	
۲۸	پنج هزاری	۵	
۲۹	پوند	۵	
۳۰	نیم پوند	۵	
۳۱	یک پهلوی	۵	
۳۲	نیم پهلوی	۵	
۳۳	ربع پهلوی	۵	
۳۴	لیره	۵	
۳۵	لیره جدید	۵	
۳۶	اشرفی	۵	
۳۷	اشرفی جدید	۵	
۳۸	مظفری	۵	
۳۹	مظفری جدید	۵	
۴۰	مناتی	۵	
۴۱	دو هزاری	۵	
۴۲	پنج هزاری	۵	
۴۳	پوند	۵	
۴۴	نیم پوند	۵	
۴۵	یک پهلوی	۵	
۴۶	نیم پهلوی	۵	
۴۷	ربع پهلوی	۵	
۴۸	لیره	۵	
۴۹	لیره جدید	۵	
۵۰	اشرفی	۵	
۵۱	اشرفی جدید	۵	
۵۲	مظفری	۵	
۵۳	مظفری جدید	۵	
۵۴	مناتی	۵	
۵۵	دو هزاری	۵	
۵۶	پنج هزاری	۵	
۵۷	پوند	۵	
۵۸	نیم پوند	۵	
۵۹	یک پهلوی	۵	
۶۰	نیم پهلوی	۵	
۶۱	ربع پهلوی	۵	
۶۲	لیره	۵	
۶۳	لیره جدید	۵	
۶۴	اشرفی	۵	
۶۵	اشرفی جدید	۵	
۶۶	مظفری	۵	
۶۷	مظفری جدید	۵	
۶۸	مناتی	۵	
۶۹	دو هزاری	۵	
۷۰	پنج هزاری	۵	
۷۱	پوند	۵	
۷۲	نیم پوند	۵	
۷۳	یک پهلوی	۵	
۷۴	نیم پهلوی	۵	
۷۵	ربع پهلوی	۵	
۷۶	لیره	۵	
۷۷	لیره جدید	۵	
۷۸	اشرفی	۵	
۷۹	اشرفی جدید	۵	
۸۰	مظفری	۵	
۸۱	مظفری جدید	۵	
۸۲	مناتی	۵	
۸۳	دو هزاری	۵	
۸۴	پنج هزاری	۵	
۸۵	پوند	۵	
۸۶	نیم پوند	۵	
۸۷	یک پهلوی	۵	
۸۸	نیم پهلوی	۵	
۸۹	ربع پهلوی	۵	
۹۰	لیره	۵	
۹۱	لیره جدید	۵	
۹۲	اشرفی	۵	
۹۳	اشرفی جدید	۵	
۹۴	مظفری	۵	
۹۵	مظفری جدید	۵	
۹۶	مناتی	۵	
۹۷	دو هزاری	۵	
۹۸	پنج هزاری	۵	
۹۹	پوند	۵	
۱۰۰	نیم پوند	۵	

تصویر ۱: مزایده فروش مسکوکات نذری (ساکماق، ۸۷۹۹۸: ۵۸)

نگهداری مسکوکات نذری در موزه

یکی از کاربردهای مهم مسکوکات نذری نگهداری آن‌ها در خزانه و موزه آستان قدس رضوی به عنوان سکه‌های تاریخی بود. البته این کاربرد شامل تعداد بسیار اندکی از مسکوکات می‌شد. در موزه مرکزی آستانه چندین هزار سکه مربوط به ادوار مختلف تاریخی نگهداری می‌شود که بخشی از آن در گنجینه تمبر، اسکناس و مسکوکات در معرض بازدید علاقه‌مندان قرار گرفته است. (یحیایی، ۱۳۹۳: ۵۷۳) احتمالاً از اواخر دوره قاجار برخی از مسکوکات نذری که جنبه تاریخی داشتند، حفظ شده است که در زمان تأسیس موزه آستانه در دوره پهلوی از آن‌ها استفاده شده است. اسناد اداری مربوط به ۱۳۱۸-۱۳۲۲ش نشان می‌دهد اگرچه در زمان تأسیس و تجهیز موزه آستانه قفسه‌های مخصوص نگهداری سکه‌ها نیز خریداری شد، اما در عمل به نظر نمی‌رسد جایگاه مهمی برای سکه‌ها در ۱۱ اتاق مخصوص موزه در نظر گرفته باشند و در سال‌های بعد تعدادی سکه در یک تالار به نمایش درآمد. (کفیلی، ۱۳۹۵: ۱۱) با این حال، اطلاع دقیقی از نحوه گزینش سکه‌های تاریخی در موزه آستان قدس رضوی تا اواسط دوره پهلوی به دست نیامد. این موزه حتی تا مدت‌ها کارشناس متخصص سکه نداشت. به همین جهت متخصصانی از تهران آورده می‌شد. مأموریت سه‌روزه خانم ملکزاده بیانی برای ارزیابی سکه‌های موزه آستان قدس رضوی در ۱۳۴۵ش نشان می‌دهد کارشناسان سکه‌شناس برای تعیین ارزش تاریخی مسکوکات و قابلیت نگهداری آن‌ها دعوت می‌شدند. اگرچه دکتر بهرامی (کارشناس موزه ایران باستان) در تأسیس و سازماندهی موزه آستانه نقش مهمی داشت، اما احتمالاً اولین بار در ۱۳۴۵ش خانم ملکزاده بیانی جهت تعیین مشخصات سکه‌های قدیمی و باستانی اداره خزانه و موزه آستان قدس رضوی به مشهد آمد. او به موجب حکم وزارت فرهنگ و هنر و دعوت آستان قدس رضوی طی مدت سه روز به وضع سکه‌های قدیمی و باستانی خزانه و موزه رسیدگی و آن‌ها را تفکیک و با خط خودش در دفتر ثبت کرد. در این زمان تعداد ۳۶۳ سکه نقره قدیمی که در دفاتر آستانه ثبت شده بود و تعداد ۳۶۷ قران‌های لکه و قدیمی، در مجموع ۹۹۹ سکه در موزه نگهداری می‌شد که فقط ۲۲۹ آن‌ها سکه‌های تاریخی و قابل نگهداری تشخیص داده شد. تعداد ۷۷۰ سکه غیرقابل نگهداری و فاقد ارزش تاریخی تشخیص داده شد که با نظر کمیسیون و تصویب نیابت تولیت قابلیت ذوب و مصرف داشتند. ملکزاده بیانی سکه‌های طلا را نیز بررسی کرد. تعداد ۳۸ سکه طلای موجود در خزانه پس از تعیین مشخصات شامل نام آن‌ها در پاکت‌های کوچک شماره‌گذاری شدند، زیرا ویتترین مخصوص سکه‌ها در موزه متناسب با نگهداری سکه‌ها نبود. مقرر شد یک دستگاه ویتترین مخصوص تهیه و سکه‌های موجود در آن به ترتیب خاص چیده شود و در معرض نمایش قرار گیرد. ۱۱ سکه طلایی که طبق پرونده مربوط به زمان تصدی آقای خوشدل متصدی موزه مفقود و در ۲۵ مهر ۱۳۴۴ش به دست آمد، مشخصاتش اصلاح و ثبت شد. در این زمان تعدادی سکه در موزه نگهداری می‌شد. خانم ملکزاده بیانی از ۴۱۴ سکه نقره و ۳۶ سکه طلا و ۷۳ سکه مسی و ۴۱ سکه برنز موجود در موزه بازدید و مشخصات آن‌ها را با خط خودش نوشت. مشخصات برخی از سکه‌ها با آنچه در پرونده و سوابق آن‌ها ذکر شده بود، مطابقت نداشت که اصلاح شد. همچنین، مقرر شد ۲۶۷ سکه طلا و نقره خزانه (۲۳۹ نقره و ۳۸ طلا) که قابل نگهداری تشخیص داده شد، پس از عکس‌برداری به انضمام ۱۱ سکه طلای کسری که به دست آمده بود با صدور حواله به موزه تحویل و با سکه‌های دیگر در ویتترین مخصوص نگهداری شود. (ساکماق، ۱۳۹۶: ۳۶) بدین ترتیب، هسته اصلی موزه مسکوکات آستان قدس رضوی تشکیل شد و از آن پس مسکوکاتی که ارزش تاریخی داشت از دفاتر ثبت طلا، نقره، مس و برنز تفکیک و در معرض دید بازدیدکنندگان قرار گرفت. تعداد کل سکه‌های موزه آستان قدس تا ۲۲ اردیبهشت ۱۳۵۴ شامل ۲۰۰ سکه طلا، ۶۹۸ سکه نقره، ۷۴ سکه مس و ۴۲ سکه برنز بود. (مؤتمن، ۱۳۴۸: ۲۶۳)

استفاده از قران‌های نقره برای ساخت درب‌های حرم مطهر

ازجمله کاربردهای مسکوکات نذری استفاده از آن‌ها برای تزئین قسمت‌هایی از حرم مطهر بود. مهم‌ترین کاربرد در این زمینه استفاده از مسکوکات به عنوان مواد اولیه در ساخت و تعمیر درب‌های طلا و نقره بود. اگرچه بیشتر درب‌های حرم وقفی بودند، (نقدی، ۱۳۹۹: ۱۹۹) اما در ساخت و تعمیر برخی از آن‌ها در دوره پهلوی از مسکوکات نذری استفاده شد. درب دارالسرور به دارالسعاده یکی از اولین درب‌هایی است که از سکه‌های نذری برای ساختش استفاده شد. قرارداد ساخت این درب بین حاجی صدرالادبائی و حاج محمدتقی ذوفن اصفهانی منعقد شد که به منظور تعیین عیار و وزن نقره‌های مورد استفاده جلسه روز ۵ تیر ۱۳۳۹ در یکی از اتاق‌های بالای آب‌انبار صحن جدید تشکیل شد. (ساکماق، ۱۳۳۸: ۸۷۹۹۸) از قران‌های نقره معیوب قدیمی در ساخت این درب استفاده شد. تمامی سکه‌هایی که در ۱۳۳۸ ش به عنوان نذورات جمع‌آوری شده بود، بعد از صورت جلسه ۲۰ شهریور ۱۳۳۹، مقدار ۱۴۴۲۱ گرم به دست آمد که پس از کسر ۶۰۰ گرم از جمع کل بابت دستک و لحیم قران‌ها بقیه آن از مآخذ هر کیلوگرم ۲۱۲ مثقال برابر با سه هزار مثقال نقره عیار ۹۰۰ جهت ساخت چهارچوب این درب تحویل حاج کاظم گمنام، زرگرباشی آستانه گردید. او متعهد شد نقره‌های چهارچوب درب مذکور را از عین نقره‌های دریافتی طبق دستور نایب التولیه ساخته و زیر نظر اداره تشریفات آستانه در محل موردنظر نصب نماید. (ساکماق، ۱۳۳۸: ۸۷۹۹۸)

درب دارالسیاده به دارالحفاظ یکی دیگر از مواردی بود که در ساخت آن از مسکوکات نذری استفاده شد. برای ساخت این درب نقره در تاریخ ۱ خرداد ۱۳۴۶، قراردادی بین مدیریت مالی آستانه و حاج محمدتقی ذوفن هنرمند اصفهانی به عنوان پیمانکار منعقد شد که طبق آن باید مواد اولیه از سوی آستانه در اختیار پیمانکار قرار می‌گرفت. طبق برآورد ذوفن مقدار ده هزار مثقال (تقریباً ۴۶ کیلو) نقره به عیار ۹۰۰ لازم بود. قیمت نقره طبق نوشته کتبی صرافان برای هر مثقال ۱۴ ریال و ۶۰ دینار بود. (ساکماق، ۱۳۴۶: ۳۵) به همین منظور کمیسیونی در ۲ خرداد ۱۳۴۶ تشکیل و مقدار ۴۶ کیلوگرم نقره قران سالم (بی‌لحیم و بی‌دستک) برای ساخت چهارچوب و تکمیل این درب به ذوفن تحویل داده شد. (ساکماق، ۱۳۴۸: ۸۷۹۴۸) این تنها بخشی از مواد اولیه مورد نیاز درب دارالسیاده بود. علاوه بر آن طبق صورت جلسه ۲ شهریور ۱۳۴۶، ۹۰ کیلوگرم قران نقره قدیم سالم نیز تحویل ذوفن شد و باید ۱۹۴/۱۰۵ کیلوگرم نقره به ذوفن تحویل داده می‌شد. (ساکماق، ۱۳۴۸: ۸۷۹۴۸) سرلشکر ارفع در توضیح جزئیات صورت جلسه فوق یادداشت کرده است، مقدار ۶/۵۴۰ کیلوگرم نقره شمش به عیار ۹۰٪ و مقدار ۸۵/۰۸۵ کیلوگرم نقره دستک دار و بی‌دستک که مجموعاً ۹۱ کیلوگرم و ۶۲۵ گرم می‌شد، پس از کسر و احتساب ۱/۶۲۵ کیلوگرم به قرار ۳/۵٪ برای دستک و لحیم آن‌ها (با نظر دو نفر کارشناس) مقدار ۹۰ کیلوگرم نقره خالص با عیار ۹۰٪ به اضافه ۱۹ عدد کشو نقره سابق به وزن ۳۸/۶۷۰ کیلوگرم جهت تکمیل درب کشوهای نقره دارالسیاده در کمیسیون تحویل حاجی ذوفن شد. (ساکماق، ۱۳۴۸: ۸۷۹۴۸) با این مقدار نقره هنوز درب دارالسیاده تکمیل نشده بود و طبق کمیسیون اردیبهشت ۱۳۴۷ در اداره خزانه و موزه آستان قدس، مقدار ۱۳/۸۷۰ کیلوگرم نقره دیگر بابت طلب ذوفن تحویل داده شد. در این مقدار نیز از قران‌های نقره استفاده شد: نقره‌های سرچیچی ۱۰/۳۳۵ کیلوگرم و نقره قران سالم بی‌لحیم ۳/۵۳۵ کیلوگرم (جمع ۱۳/۸۷۰ کیلوگرم). (ساکماق، ۱۳۴۸: ۸۷۹۴۸)

تعمیر درب پایین پای مبارک از دیگر موارد استفاده از مسکوکات نذری بود. درب جواهرنشان شاه‌عباس اول در دوره قاجار و پهلوی بارها بازسازی شد، زیرا مقداری از طلاهای آن به مرور زمان ریخته بود، یک بار نیز توسط باقر پیرنیا، نیابت تولیت در ۱۳۴۸ ش مرمت و مجدداً تذهیب شد. طبق صورت جلسه ۳۰ مرداد ۱۳۴۸ در کمیسیون اداره خزانه، مقرر شد مقدار ۳۰ کیلوگرم نقره قران بدون لحیم از محل نقره‌های صفحه ۱۴۲ دفتر ثبت نقره‌ها برداشت و به ابراهیم شکورزاده، رئیس اداره خزانه و موزه آستان قدس رضوی، تحویل داده شود تا آن را به اصفهان حمل و برای ساخت درب پایین پای مبارک به شکرالله صنیع‌زاده پیمانکار اصفهانی تحویل دهد. (ساکماق، ۱۳۴۷: ۸۷۹۴۷) این درب در ۱۳۴۸ ش تکمیل و

نصب شد. در مجموع، طی حدود یک دهه (۱۳۳۸-۱۳۴۸ش) سه درب جدید برای آستان قدس رضوی ساخته و تعمیر شد که بخشی از نقره آن از مسکوکات نذری به دست آمد.

استفاده از مسکوک نذری در ساخت ضریح شیر و شکری

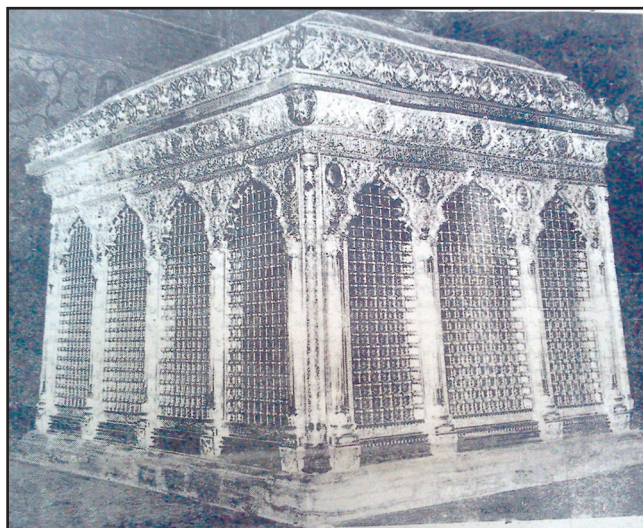
یکی دیگر از راه‌های استفاده از مسکوکات نذری به کارگیری آن در ساخت ضریح شیر و شکری بود. از دوره صفویه تا اوایل دوره قاجار، ضریح‌های متعدد امام رضا (ع) توسط شاهان ساخته شد. در دوره پهلوی تنها یک ضریح جدید به نام شیر و شکری ساخته شد که نحوه تولید آن متفاوت از ضریح‌های سابق بود. در این ضریح از مسکوکات نذری استفاده شد. سید جلال‌الدین تهرانی، نایب‌التولیه آستانه در ۱۳۳۰ش دستور تهیه نقشه ضریح جدید را صادر کرد و تصمیم به ساخت آن در ۱۷ تیر ۱۳۳۶ توسط سید فخرالدین شادمان اتخاذ شد. سپس در ۱۷ بهمن ۱۳۳۶ طی آگهی رسمی اعلام شد ضریح مجللی از نقره و طلا ساخته خواهد شد. بعضی از مردمان خیراندیش برای مخارج آن مبلغی تقدیم کردند و مقدار ۲۴۰ هزار مثقال نقره و یک هزار مثقال طلا از موجودی خزانه آستان قدس برای ساخت آن در نظر گرفته شد. از آنجا که چهار هزار مثقال طلا کسری وجود داشت باید نیکوکاران در این امر مشارکت می‌کردند. (سید قطبی و زحمتکش‌گلیان، ۱۳۹۵: ۳۰) آنچه از سوی آستان قدس رضوی تأمین شد، بخشی متکی بر مسکوکات نذری بود. ابتدا مقدار ۷۵۶۲۴۱/۱۰ گرم نقره جهت ذوب تشخیص داده شد. در ادامه از آنجایی که مقدار نقره مورد احتیاج ضریح بیش از این تشخیص داده شد، با اجازه نایب‌التولیه در ۲۰ آبان ۱۳۳۶ بررسی دقیقی انجام گرفت و از قران‌های رایج موجود در خزانه نیز استفاده شد و مقدار ۳۸۳۷۲۳/۱۰ گرم نقره دیگر قابل ذوب تشخیص داده و جمعاً مقدار آن ۱۱۳۹۹۶۴/۲۰ گرم شد. (ساکماق، ۸۷۹۹۸: ۱۱۴) بخشی از این قران‌های مسکوکات نذری بودند که قابل ذوب تشخیص داده شدند.

بعد از فراخوان‌های کمک به ساخت ضریح تعداد زیادی از افراد نیکوکار در این زمینه کمک نموده و آستان قدس رضوی برای شفافیت موضوع از بهمن ۱۳۳۶ تا آذر ۱۳۳۸ اسامی و میزان کمک آنان را در روزنامه خراسان درج کرد. اگرچه بیشتر کمک‌ها پول نقد، شمش، النگو، کلید طلا، ظروف نقره، گلدان و استکان، دستبند طلا، دیس، سینی، زنجیر، شیرینی خوری، گوشواره، طلا و نقره بود، اما برخی از کمک‌ها شامل سکه‌های طلا و نقره می‌شد. این شیوه جمع‌آوری نذورات متفاوت از سبک رایج آستان قدس رضوی بود و مسکوکات نذری در این قسمت نیز سرنوشت مشخصی داشتند. به عنوان نمونه، عبدالوهاب شفیعی در اسفند ۱۳۳۶ نیم سکه پهلوی طلا ۲۰٪، مثقال، غلامعلی خدایرست نقره پول قدیم ۶۸ مثقال، رضوان وثیقی ریال سعودی ۱۰۰ مثقال، خانمی ناشناس یک پوند و ربع پهلوی طلا ۲ مثقال، بانو ملک خانم پول نقره ۱۲ مثقال، محمد شریف پول نقره ۱۰۹ مثقال در فروردین ۱۳۳۷ش کمک کردند. (سید قطبی و زحمتکش‌گلیان، ۱۳۹۵: ۳۴، ۳۷) کمک‌های مسکوکات از اردیبهشت تا اسفند ۱۳۳۷ بدین شرح بود:

زمان	اسامی کمک‌کنندگان
اردیبهشت ۱۳۳۷	بانو اصغرزاده پول نقره قدیم ۱۷/۱۲ مثقال، امیر تهرانفر خورده نقره ۴ مثقال، محمد حرم واعظی پول نقره ۳۰ مثقال، رجبعلی اسمائی پول نقره ۲۸ مثقال، حاج غلامرضا زوار پول نقره قدیم ۲۰۰ مثقال. (همان: ۳۸)
خرداد ۱۳۳۷	بانو ناشناس چهار ۴ پوند طلا مثقال، حاج محمدرضا ممقانیان قران نقره قدیم ۱۰۰۰ مثقال، حاج مطلب ممقانی قران نقره قدیم ۳۰۰ مثقال، حاج علی اکبر صفائی خوره نقره ۹۵ مثقال، زهرا لطفی، خورده نقره ۱۰۰ مثقال. (همان)

تیر ۱۳۳۷	حمید سلیمانی نقره خورده ریزه ۳۰ مثقال، علی اکبر نوراللهی قران نقره ۱۷ مثقال، سرهنگ معتمدی طلا یک سکه پهلوی و یک نیم پهلوی ۲/۱۵ مثقال، خانم مزین وثوق طلا یک عدد لیله ژرژ ۱/۱۸ مثقال. (همان)
شهریور ۱۳۳۷	مهدی خوئی ۵ سکه یک پهلوی طلا به وزن ۸ مثقال و ۲۱ نخود و حاج غلامرضا شیبانی پول نقره قدیم ۱۰ مثقال. (خراسان، ۱۳۳۷: ۲/۲۶۷۶)
مهر ۱۳۳۷	یک نفر سکه یک پهلوی طلا ۱/۱۵ مثقال، بانو قمر رضوی پول نقره ۲۶ مثقال. (سید قطبی و زحمتکش گلیان، ۱۳۹۵: ۵۱)
آبان ۱۳۳۷	حسن عابدی یک سکه پهلوی طلا یک مثقال و ۱۸ نخود، جواد و محمود و بانو زهرا رحیمی قران نقره قدیم ۲۰۰ مثقال، درودی پیشکار دارایی نقره قدیم ۷۰ مثقال، حاج غلامرضا صادقیان قران نقره قدیم ۴۷ مثقال. (همان: ۵۳)
آذر ۱۳۳۷	محمد باقر و محمد تقی لشگری قران نقره ۳۷ مثقال. (همان: ۵۷)
دی ۱۳۳۷	بی بی فاطمه لیله عثمانی طلا ۱۲/۱۳ مثقال. خانم ناشناس قران نقره ۷۵۰ مثقال، حاج عبدالله گلشن قران نقره جدید ۴۰ مثقال، محمد اسلامزاده قران نقره جدید و قندان ۳۷ مثقال، بانو فاطمه قران نقره قدیم ۲۲ مثقال، بانو قمر قره گزلو قران نقره قدیم ۲۰ مثقال. (همان: ۶۱، ۶۳)
بهمن ۱۳۳۷	بانو افسر مجدیان یک عدد ده مناتی جدید طلا به وزن ۱/۲۰ مثقال، بانو گوهر متوسلیان ژرژ طلا ۱/۱۸ مثقال، بانو فاطمه رضائیان یک عدد پنج مناطی طلا ۱/۶ مثقال، محمد رضا رشچتی قران نقره قدیم ۱۵۶ مثقال. (همان: ۶۷)

آنچه از کمک‌های مردمی در ساخت ضریح شیر و شکر استفاده شد، نقره ۹۰ عیار در حدود ۳۳۰۰۰۰ مثقال و طلای ۱۸ عیار در حدود ۸۰۰۰ مثقال بود. (همان: ۱۳۶) کمیسیون ۹ شهریور ۱۳۳۸ با حضور محمدرضا کفائی، رئیس اداره خزانة و موزه و نماینده آستان قدس رضوی و عده‌ای از زرگران معتبر مشهد در محل ساخت ضریح مطهر نشان می‌دهد طلاهای مختلف العیار تقدیمی نیکوکاران به طور مزایده تبدیل به ۴۴۰ مثقال و سه نخود طلای ناب گردید. (خراسان، ۱۳۳۸: ۸/۲۹۶۱) تصمیم این کمیسیون نشان می‌دهد سکه‌های طلا و نقره با هدف استفاده در ضریح جدید توسط زرگران ذوب شده است. (تصویر ۲)

تصویر ۲: ضریح شیر و شکری

یکی از کاربردهای مهم مسکوکات نذری استفاده در ضرب سکه‌های میلاد امام رضا (ع) بود. این کاربرد پس از ضرب سکه‌های میلاد در آستان قدس رضوی از ۱۳۲۸ش به وجود آمد. اولین سکه یادبود به مناسبت میلاد امام رضا (ع) در این سال ضرب شد. روی آن در داخل دایره «لا اله الا الله محمد رسول الله علی ولی الله» در دایره بیرونی «در عهد سلطنت و تولیت محمدرضا پهلوی شاهنشاه ایران» و تاریخ «۱۳۲۸» شمسی و پشت سکه «به میمنت جشن هزار و دویست و بیستمین سال میلاد با سعادت امام علی بن موسی الرضا» و تاریخ «۱۳۶۸» به قمری مشاهده می‌شود. (شاه حسینی، ۱۳۹۵: ۳۶۲) در ۱۳۲۸ش برای ضرب ۱۰۰۰ سکه به وزن نیم پهلوی و ۳۰۰۰ سکه نقره به وزن پنج ریالی نقره مقدارده شمش طلا به وزن ۴۷۹۶ گرم و ۲۵۰۰۰ گرم نقره از طرف آستان قدس رضوی به ضرابخانه بانک ملی تحویل داده شد. (ساکماق، ۱۱۷۲۵۱: ۱۴) در سال‌های بعد مسکوکات نذری موجود در خزانه آستانه مورد استفاده قرار گرفت. البته ابتدا کارشناسان سکه در کمیسیون درباره آن‌ها نظر می‌دادند. استفاده از مسکوکات نذری برای ضرب سکه به شکل‌های مختلفی صورت می‌گرفت. گاهی مسکوکات را ذوب و تبدیل به شمش می‌کردند. گاهی مسکوکات نذری را با سکه نقره معاوضه می‌کردند. برخی مواقع نیز مسکوکات را مستقیماً برای ذوب و تبدیل به سکه‌های میلاد به ضرابخانه بانک ملی می‌فرستادند. طبق مجوز ۲۹ خرداد ۱۳۳۳، مقدار ۲۵۰۴۶ مسکوک قدیمی معیوب به ضرابخانه بانک ملی ارسال شد که در ضرب سکه میلاد مورد استفاده قرار گرفت. (ساکماق، ۱۳۹۸: ۵۳) (تصویر ۳)

[illegible]

تصویر ۳: استفاده از مسکوکات نذری در ضرب سکه های میلاد امام رضا (ع) (ساکماق، ۱۳۹۸: ۱)

برخی مواقع سکه‌های نذری را در آستان قدس رضوی ذوب و شمش تهیه می‌کردند. طبق گزارشی از ۱۳۳۷ش سکه‌های مزبور شامل پوند، نیم پوند، یک پهلوی، نیم پهلوی، لیله، پنج مناتی، اشرفی، پنج هزاری و دو هزاری بودند. از آنجایی که ذوب طلای مسکوک مقرون به صرفه نبود، پیشنهاد شد با اجازه نایب التولیه مسکوکات مزبور زیر نظر کمیسیون مربوطه و حاج کاظم گمنامی زرگر به نرخ روز به طلای ناب تبدیل و با انجام آن نذر تقدیم‌کنندگان منظور و برای مصرف آستانه به طلای ناب تبدیل شود. نظر حاج کاظم گمنامی زرگر نیز همین بود. در ۱۳ بهمن ۱۳۳۷ کمیسیون ذوب مسکوکات تشکیل و مقدار ۳۱۹/۸۰ گرم طلای به دست آمد و مقدار ۶۷۹/۰۳۵ گرم مسکوک هم از ذوب قبلی باقی مانده و جمعاً ۹۹۹/۱۵ گرم شد. (ساکماق، ۶۸۸۷۳: ۴۰) در جزییات یکی از این صورت جلسات اشیاء قابل ذوب (۱۱ تیر ۱۳۴۵) به سکه‌های غبارویی اشاره شده است. علاوه بر این از مسکوکات طلا تعداد ۵۰ عدد یک پهلوی به وزن ۴۰۰ گرم، ۸۷ عدد نیم پهلوی به وزن ۳۵۰ گرم و ۱۳۲ عدد ربع پهلوی به وزن ۲۲۶ گرم، جمعاً به وزن ۹۷۶ گرم با ۱۸ عدد یک پهلوی و ۴ عدد نیم پهلوی جداگانه به جاویدی، صاحب جمع اموال خزانه، تحویل داده شد. (ساکماق، ۸۷۹۶۳: ۳۱) در جلسه تفکیک طلا و نقره‌آلات (۱۸ تیر ۱۳۴۵)، مسکوکات قابل ذوب به شرح زیر بود: ۱. نقره‌های متفرقه چشمک و غیره ۱۵۶۳۲۶ گرم. ۲. قران‌های نقره دستک‌دار لحیم‌دار و سوراخ‌دار همه رقم ۲۸۴۴۵ گرم. ۳. قران‌های لکه همه رقم ۷۷۵ عدد ۳۴۳۵ گرم. ۴. مسکوکات نقره خارجی همه رقم ۳۸۰ عدد ۳۴۸۰ گرم (ساکماق، ۸۷۹۶۳: ۲۷). در برخی سال‌ها آستان قدس رضوی به طور مستقیم نذورات طلا و نقره را ذوب نمی‌کرد، بلکه آن را به بانک ملی تحویل می‌داد تا ذوب و تبدیل به شمش نماید. طبق کمیسیون ۲۳ آبان ۱۳۴۵، مقدار ۳۱۰ کیلوگرم و ۷۹۴ گرم نقره متفرقه (چشمک، آدامک، دستبند، قطعات نقره ملمع شکسته و درهم) در سه صندوق چوبی بسته‌بندی و همراه ۶ کیلوگرم و ۲۷۰ گرم طلای ۲۴ عیار برای ضرب سکه‌های میلاد حضرت رضا (ع) از خزانه برداشت و تحویل شکورزاده شد که همراه سرلشکر ارفع، مدیر حوزه حرم مطهر، به بانک مرکزی حمل و اقدامات لازم را برای ذوب و تخلیص نقره‌ها و ضرب سکه‌های میلاد انجام دهند. (ساکماق، ۱۳۱۴۴۲: ۲۵؛ ۸۷۹۶۳: ۱۶) (تصویر ۴)

تصویر ۴: سکه میلاد امام رضا (ع) ضرب ۱۳۴۵ش (موزه سکه آستان قدس رضوی)

افزایش روند ذوب نذورات باعث شد در ساختار اداری آستان قدس رضوی ذوب و تخلیص طلاها و نقره‌های نذری به امری مهم تبدیل شود که می‌بایست توسط اداره خزانه و موزه انجام می‌شد. طبق نامه ۲۸ شهریور ۱۳۴۶ به تیمسار سرلشکر ارفع، مدیر حرم مطهر، وظایف اداره خزانه و موزه آستانه تحویل گرفتن طلاآلات، نقره‌آلات، جواهرات و ظروف و ذوب و تخلیص طلاها و نقره‌های متفرقه از محل نذورات جهت مصرف تعمیرات ضریح مطهر و حرم بیوتات و تهیه و ضرب سکه‌های مخصوص میلاد مسعود حضرت ثامن الائمه (ع) برای توزیع و اهداء به وسیله نیابت تولیت به مدعوین در مراسم تحویل سال نو و روز ولادت حضرت رضا (ع) ذکر شده است. (ساکماق، ۷۷۰۸۶: ۳۰) در برخی سال‌ها آستان قدس رضوی نذورات متفرقه را با سکه نقره تعویض می‌کرد تا در هنگام مصرف برای ضرب سکه میلاد مشکلات کمتری

داشته باشد. این اقدام از طریق مزایده انجام می‌گرفت. طبق صورت جلسه ۸ اردیبهشت ۱۳۴۷، مقدار ۸۹ کیلوگرم و ۷۸۴ گرم نقره آلات متفرقه (چشمک و غیره) وزن و به حاجی کرمی برنده اول مزایده تحویل داده شد و در مقابل مقدار ۲۰ کیلوگرم قران‌های نقره قدیم همه رقم بدون لحیم از او دریافت و به خزانه تحویل داده شد. (ساکماق، ۸۷۹۴۸: ۳۴) برخی سال‌ها به طور مشخص مسکوکات نقره برای ضرب سکه میلاد به ضرابخانه بانک مرکزی فرستاده می‌شد. مثلاً در بهار ۱۳۴۷ ش مقدار ۵۸ کیلوگرم نقره برای ضرابخانه بانک مرکزی فرستاده شد. از این مقدار ۲۳/۲۰۰ کیلوگرم نقره از قران نقره بی دستک و بی لحیم بود. (ساکماق، ۸۷۹۴۸: ۳۰) یا طبق صورت جلسه ۱۱ آبان ۱۳۴۸، مقدار ۳۰ کیلوگرم نقره (یک قرانی، دو قرانی و پنج قرانی سالم (۱۴/۵۰۰ کیلوگرم) و قران‌های شکسته بدون لحیم و دستک (۱۵/۵۰۰ کیلوگرم) به دستور نیابت تولیت به وسیله دکتر احمدعلی رجایی به تهران ارسال شد. (ساکماق، ۸۷۹۴۸: ۷) همچنین، طبق حکمی در ۱۸ آذر ۱۳۴۸، مقدار ۲۱ کیلوگرم قران‌های لحیم دار بدون دستک و ۲۷۲ عدد قران لکه به وزن ۱۰۰۰ گرم با مجموع ۲۲ کیلوگرم برای ضرب سکه میلاد امام رضا(ع) به ضرابخانه بانک مرکزی تحویل داده شد. (ساکماق، ۸۷۹۴۸: ۴) بدین ترتیب با شروع ضرب سکه میلاد امام رضا(ع) از ۱۳۲۸ ش، یکی از راه‌های مصرف مسکوکات نذری تبدیل آن به مواد اولیه برای این هدف بود؛ هدفی که مسکوکات را دوباره به چرخه اقتصادی بازمی‌گرداند.

نتیجه

مسکوکات بخشی از نذورات زائران بارگاه رضوی بودند. در دوره قاجار و پهلوی که مسکوکات یکی از انواع رایج پول بود و جایگاه مهمی در فعالیت‌های اقتصادی داشت، به عنوان بخشی از نذورات توسط زائران به آستان قدس رضوی نذر می‌شد. مسکوکات نذری پس از جمع‌آوری سرنوشت متفاوتی داشتند. نحوه استفاده از آن‌ها طی حدود نیم قرن دوره پهلوی به تناسب سیاست نایب التولیه‌ها تغییر می‌کرد. در اوایل دوره پهلوی به ویژه زمان نیابت تولیت اسدی، مسکوکات به صرافان فروخته و یا برخی از آن‌ها در مراسم جشن میلاد امام حسین(ع) عیدی داده می‌شد. در زمان نیابت تولیت پاکروان مسکوکات نذری به بانک ملی فروخته و بهای آن به حساب جاری ۴۸۷ واریز می‌شد. از ۱۳۳۳ ش مسکوکات نذری که ارزش تاریخی نداشت از طریق مزایده به فروش می‌رسید. زرگران با شرکت در مزایده مسکوکاتی را می‌خریدند که بیشتر در دستبند یا گردن‌بند استفاده شده یا دستک دار و معیوب بودند. بعد از تأسیس موزه آستان قدس رضوی برخی از سکه‌های قدیمی که ارزش تاریخی داشتند برای نمایش در موزه حفظ می‌شدند و تشخیص ارزش تاریخی سکه‌ها علاوه بر کارشناسان موزه آستانه، توسط ملکزاده بیانی کارشناس سکه در موزه ایران باستان در ۱۳۴۵ ش انجام گرفت و سکه‌های با ارزش تاریخی نگهداری و سکه‌های معیوب، قابل ذوب تشخیص داده شدند. مسکوکات غیرقابل نگهداری قابل ذوب بودند که همراه سایر نقره‌آلات یا طلاآلات ذوب و بر اساس نیاز آستان قدس رضوی مصرف می‌شدند. یکی از کارکرد مسکوکات نذری، استفاده از آن‌ها در بازسازی درب‌های حرم مطهر بود. حداقل در سه مورد از تعمیر و بازسازی‌ها (درب دارالسرور به دارالسعادة، درب دارالسیاده به دارالحفاظ و درب پایین پای مبارک) از مسکوکات نذری قابل ذوب استفاده شده است. در ساخت ضریح شیر و شکری نیز علاوه بر شمش‌های طلا و نقره آستان قدس رضوی که بخشی از آن مسکوکات نذری قدیمی ذوب شده بود، به صورت مخصوص نذوراتی جمع‌آوری شد که مسکوکات نذری هم در بین آن‌ها بود. از زمان ضرب سکه‌های میلاد امام رضا(ع) کاربرد جدیدی برای مسکوکات نذری قابل ذوب به وجود آمد. شیوه استفاده از مسکوکات نذری در این قسمت یکسان نبود. برخی سال‌ها مسکوکات نقره و طلا را بعد از تفکیک به ضرابخانه بانک ملی می‌فرستادند که ذوب و تبدیل به سکه جدید شود. برخی سال‌ها ضرابخانه بانک ملی مازاد این مسکوکات ذوب شده را به شمش تبدیل و به آستان قدس رضوی تحویل می‌داد که در سال‌های بعد استفاده می‌شد. برخی مواقع نیز مسکوکات همراه سایر نذورات قابل ذوب در مشهد توسط زرگرها ذوب و شمش برای ضرب سکه به ضرابخانه بانک ملی

ارسال می‌شد. سرگذشت مسکوکات نذری آستان قدس رضوی نشان می‌دهد تعداد کمی از سکه‌های سالم و دارای ارزش تاریخی قابلیت نگهداری در موزه را داشتند و برخی از مسکوکات از طریق فروش دوباره وارد چرخه اقتصادی می‌شدند و بخش قابل توجهی از آن‌ها که بیشتر معیوب و ناقص بودند ذوب و به شکل‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌گرفتند.

منابع

- ابوالبشری، پیمان؛ ابراهیمی، آمنه. (۱۳۹۶). «تحلیلی بر تاریخ نذورات آستان قدس رضوی از صفویه تا قاجاریه». شیعه‌شناسی. (شماره ۵۹)، ۷-۲۸.
- بشری، جواد. (۱۴۰۱). «منشور اذن دریافت نذورات و هدایای آستان قدس به قلم سیمی نیشابوری (نگاشته ۸۴۵ق)». آینه میراث. (شماره ۲)، ۱۶۷-۱۸۸.
- سیدقطبی، سیدمهدی؛ زحمت‌کش گلپای. (۱۳۹۵). سرگذشت (ساختمان، تکمیل و نوسازی) چهارمین ضریح (ضریح طلا و نقره معروف به شیر و شکر) مرقد امام رضا (ع) به روایت مطبوعات. مشهد: انصار.
- سیدی، شیرین. (۱۴۰۲). «گذری بر تاریخ پیشکش طلا و مسکوکات به بارگاه امام رضا (ع) از گذشته تا امروز». شهرآرا. کد خبر: ۲۱۵۷۷۷.
- شاه‌حسینی، علی‌اکبر. (۱۳۹۵). نشان‌ها، مدال‌ها و یادبودهای ایران دوره پهلوی (۱۳۰۴-۱۳۵۷ش). تهران: پارسه.
- کفیلی، حشمت. (۱۳۹۵). «تاریخچه شکل‌گیری و تحولات موزه‌های آستان قدس رضوی بخش اول از آغاز تا انقلاب اسلامی». شمس. (شماره ۳۲-۳۳).
- مؤتمن، علی. (۱۳۴۸). تاریخ آستان قدس رضوی. مشهد: آستان قدس رضوی.
- نقدی، رضا. (۱۳۹۹). تاریخ تشکیلات آستان قدس در دوره قاجار. مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس.
- یحیایی، علی. (۱۳۹۳). «سکه‌های اسلامی موزه آستان قدس». دائره‌المعارف آستان قدس رضوی. ج ۱. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

اسناد

- ساکماق (سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس)
۵۰۹۳، ۳۷۹۹۵، ۵۳۱۹۸، ۶۸۸۷۳، ۷۷۰۸۶، ۸۷۹۴۸، ۸۷۹۶۳، ۸۷۹۹۸، ۹۱۷۴۶، ۹۵۲۶۱، ۱۰۰۹۸۳، ۱۰۱۶۱۲، ۱۱۷۲۵۱، ۱۳۱۴۳۶، ۱۳۱۴۴۲.

نشریات

- آتش شرق. (۱۳۳۱). شماره ۱۰۳.
- آفتاب شرق. (۱۳۳۳). شماره ۱۹۵.
- خراسان. (۱۳۳۳). شماره ۱۲۷۳، ۱۳۹۸، ۱۴۷۴، (۱۳۳۷). شماره ۲۶۷۶، (۱۳۳۸). شماره ۲۹۶۱.

References

- Abolbashari, Peyman; Ebrahimi, Ameneh. (2017). "An Analysis of the History of Endowments (Nazr Offerings) of Aṣṭan Quds Razavi from the Safavid to the Qajar Period." Shi'a Studies. (Issue 59), 7-28 (in persian).
- Boshri, Javad. (2022). "The Charter Permitting the Receipt of Endowments and Gifts for Aṣṭan Quds Written by Simi Neyshaburi (Composed in 845 AH)." Mirror of Heritage. (Issue 2), 167-188 (in persian).
- Kafili, Heshmat. (2016). "The History of the Formation and Developments of the Museums of Aṣṭan Quds Razavi, Part One: From the Beginning to the Islamic Revolution." Shamseh. (Issues 32-33) (in persian).

- Mo'tamen, Ali. (1969). History of Aṣṭan Quds Razavi. Mashhad: Aṣṭan Quds Razavi (in persian).
- Naqdi, Reza. (2020). History of the Administrative Organization of Aṣṭan Quds during the Qajar Period. Mashhad: Aṣṭan Quds Research Foundation (in persian).
- Seyedi, Shirin. (2023). "A Review of the History of Gold and Coin Offerings to the Shrine of Imam Reza (peace be upon him) from the Past to the Present." Shahrara News. News Code: 215777 (in persian).
- Seyedqotbi, Seyed Mehdi; Zahmatkesh Gelyan. (2016). The History (Construction, Completion, and Renovation) of the Fourth Zarih (the Gold and Silver Zarih Known as 'Lion and Sugar') of the Shrine of Imam Reza as Reported in the Press. Mashhad: Ansar (in persian).
- Shah-Hosseini, Ali Akbar. (2016). Badges, Medals, and Commemoratives of Iran during the Pahlavi Era (1925–1979). Tehran: Parseh (in persian).
- Yahyaei, Ali. (2014). "Islamic Coins of the Aṣṭan Quds Museum." Encyclopedia of Aṣṭan Quds Razavi, Vol. 1. Mashhad: Foundation of Islamic Research (in persian).

Documents

- SAKMAQ (Organization of Libraries, Museums, and Documents Center of Aṣṭan Quds Razavi)
- 5093, 37995, 53198, 68641, 68873, 77086, 87948, 87963, 87998, 91746, 95261, 100983, 101612, 117251, 131436, 131442.

Periodicals

- Aftab-e Sharq. (1954). Issue 195.
- Atash-e Sharq. (1952). Issue 103.
- Khorasan. (1954). Issues 1273, 1398, 1474; (1958). Issue 2676; (1959). Issue 2961.